

СКЛАДОВІ ЧИННИКИ МЕДІАГРАМОТНОСТІ ЯК ПРОТИСТОЯННЯ МЕДІАТРАВМИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Заріцька Н. М.

провідний фахівець відділу Служби освітнього омбудсмена

Інститут соціальної та політичної психології

Національної академії педагогічних наук України

вул. Андріївська, 15, Київ, Україна

orcid.org/0009-0004-3219-1574

nataly.za700@gmail.com

Ключові слова:

медіаграмотність, критичне мислення, медіатравма, особистість, навички, компетенції, медіаосвіта.

У статті розглянуто поняття медіаграмотності як важливий комплекс навичок та знань, необхідних людині у сучасному інформаційному суспільстві: формування запиту, знаходження потрібної інформації, перевірка на достовірність, а також відокремлення пропаганди від фактів та аналіз інформації в конфліктних ситуаціях. Це певна основа для безпечного споживання медіаконтенту та раціонального аналізу інформації, яка розвивається через медіаосвіту та особисте критичне мислення.

Зроблено огляд системи заходів та проєктів, що сприяють медіаграмотності українців: «Концепція впровадження медіаосвіти в Україні», реалізовані проєкти Міністерства цифрової трансформації України, Академії української преси, окремих спеціалістів, онлайн-платформи й офлайн-хаби та інші. В Україні реалізовано досить важливих ініціатив у напрямі розвитку критичного мислення особистості та медіаосвіти суспільства. Результативність цілеспрямованої та активної популяризації медіаграмотності підтвердилася даними дослідження «Індекс медіаграмотності українців: 2020–2022», що демонструє позитивну динаміку.

Розкрито навички та компоненти медіаграмотності. Виділено чотири складові чинники медіаграмотності: мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісний. Медіаграмотність включає такі компоненти, як: естетичні та творчі навички для інтерпретації медіаконтенту; інтерактивні навички для спілкування за допомогою ЗМІ у різних соціальних ролях; навички критичного аналізу для розуміння значення різних медіаконтентів; навички безпеки.

Нині як ніколи є важливим набуття необхідних навичок та умінь медіаграмотності як способу протистояння медіатравмі. Медіатравма являє собою психічну травму, отриману у результаті інтенсивного впливу повідомлень та контенту медіа за допомогою відповідних засобів, як негативну психічну реакцію на значущу подію чи небезпечні ситуації для життя. Інформаційні впливи гібридної війни можуть призводити до погіршення якості життя.

COMPONENT FACTORS OF MEDIA LITERACY AS A COUNTERACTION TO MEDIA TRAUMA IN A HYBRID WAR

Zaritska N. M.

*Leading Specialist at the Department of the Educational Ombudsman Service
Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine
Andriivska str., 15, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0009-0004-3219-1574
nataly.za700@gmail.com*

Key words: *media literacy, critical thinking, media trauma, personality, skills, competencies, media education.*

The article discusses the concept of media literacy as an important set of skills and knowledge necessary for a person in the modern information society: forming a query, finding the right information, checking for reliability, as well as separating propaganda from facts and analyzing information in conflict situations. This is a certain basis for safe consumption of media content and rational analysis of information, which is developed through media education and personal critical thinking.

An overview of the system of events and projects that promote media literacy among Ukrainians is provided: “The Concept of Media Education Implementation in Ukraine”, implemented projects of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine, the Academy of Ukrainian Press, individual specialists, online platforms and offline hubs, and others. Quite a few important initiatives have been implemented in Ukraine to develop critical thinking and media education in society. The effectiveness of the targeted and active promotion of media literacy was confirmed by the data of the study “Media Literacy Index of Ukrainians: 2020-2022”, which shows positive dynamics.

The skills and components of media literacy are revealed. Four components of media literacy are identified: motivational, cognitive, behavioral, and value. Media literacy includes such components as: aesthetic and creative skills for interpreting media content; interactive skills for communicating through the media in various social roles; critical analysis skills for understanding the meaning of various media content; safety skills.

Today, it is more important than ever to acquire the necessary skills and abilities of media literacy as a way to resist media trauma. Media trauma is a psychological trauma resulting from intense exposure to media messages and content through appropriate means, as a negative mental reaction to a significant event or life-threatening situations. The information impact of hybrid warfare can lead to a deterioration in the quality of life.

Постановка проблеми. Протягом останніх років реаліями українського життя є повномасштабна збройна агресія РФ проти України. Загалом це є гібридна війна, яка свого часу розпочалася з цілеспрямованої інформаційної війни. Усі дії мають ознаки завчасно добре підготовленої за способами та заходами інформаційно-психологічної операції, яка була спрямована як на російську аудиторію, так і на українську й західну аудиторії. Для цього використовують різноманітні засоби: засоби масової інформації, друковану продукцію, публічну голосову агітацію, агентурну діяльність, спеціальні інформаційні технології з метою дезінформації, диверсифіка-

ції громадської думки та психологічного тиску [10, с. 259].

Усе це змінило життя мільйонів українців, перебуваючи постійно під впливом різноманітної інформації. Американські науковці Л. Водсворт та А. Томпсон, провівши аналіз дослідницької літератури, вказують на те, що перегляд різних ЗМІ (телебачення, радіо, друкованих видів) і контент пов’язані з потенційними ризиками для здоров’я та благополуччя аудиторії через формування поглядів, переконань та поведінки [21]. Кількісно інформація значно перевищує здатність її засвоєння людиною, а її якість часто наповнена маніпуляціями. Різні новини

можуть викликати й тривожність, панічні атаки, депресію, несучи загрозу людському здоров'ю та життю. Тобто можуть призвести до небезпечних наслідків, наприклад, медіатравми – це явище, коли новини або інший контент стають причиною психологічної травми. Психологи вважають медіатравму різновидом вторинної травми [1]. Це процес, за якого травма виникає не в результаті безпосередньої участі в події, а в результаті спостереження за подією через соціальні мережі або екран телевізора. Психологічна реакція базується не на реальній загрозі, а на її уявленні. Особливістю медіатравми є те, що сформоване медіа внутрішнє сприйняття події може бути більш травматичним, ніж реальне переживання події. Вона може викликати низку емоцій: почуття образи та несправедливості, безсилля, ненависті, роздратування, тривоги, страху, розгубленості. Розлади харчування, порушення сну, концентрації уваги та працездатності також можуть бути наслідками медіатравми. Тому, дійсно, найефективнішим засобом протистояння медіатравмі є процес формування навичок критичного мислення, що є основою медіаграмотності особистості.

Мета статті – огляд медіаграмотності та її складників як способу протистояти медіатравмі у сучасних умовах гібридної війни.

Результати дослідження. Медіаграмотність – це широкий спектр навичок, які дозволяють людям споживати, аналізувати, змінювати та навіть створювати багато типів медіа. По суті, медіаграмотність може допомогти комусь критично осмислити те, що вони читають, бачать або чують у ЗМІ. У цьому контексті слово «медіа» стосується широкого кола засобів масової інформації: Інтернету, фільмів, музики, радіо, телебачення, відеоігор, публікацій тощо [20].

Поняття «медіаграмотність» пов'язують з похідними термінами, зокрема, «критичне мислення», «інформаційна грамотність», «візуальна грамотність», «комп'ютерна грамотність» тощо. Значна частина вчених вважають, що медіаграмотність є частиною медіаосвіти. Чим більше людина вивчає медіа, тим більше є медіаграмотною. Таким чином, медіаграмотність виступає як здатність людини до роботи з медіа: експерименту, інтерпретації, аналізу й творення текстів [3, с. 25].

У сучасних умовах гібридної війни та віртуального середовища, що активно розвивається, загалом велика частка інформаційного простору нашарована «негативною, деструктивною, заангажованою, однобічною, спотвореною, неточною, неповною, нецілісною, невизначеною інформацією» [4, с. 152]. Це підтверджує необхідність формування в людини достатнього рівня медіаграмотності задля власної інформаційно-психологічної безпеки та суспільства загалом.

У «Резолюції щодо медіаграмотності у цифровому світі» Європейського парламенту чітко вказано: медіаграмотність є базовою компетенцією концепції освіти протягом усього життя людини [15, с. 70]. Відповідно до аналітичного документа «Розвиток медіаграмотності в Україні» Національного проекту з медіаграмотності «Фільтр», завдяки співпраці Міністерства культури та інформаційної політики України з ОБСЄ й громадською організацією «Інтерньюз-Україна», поняття «медіаграмотність» визначають як здатність критичного мислення, аналізу інформації, захист від маніпуляцій інформаційного простору [18, с. 1].

Варто згадати про ще один документ – Концепцію впровадження медіаосвіти в Україні, реалізація якої відбувається у три етапи протягом 2010–2025 років. У документі визначається медіаграмотність як складник медіакультури, що характеризує уміння використовувати інформаційно-комунікативну техніку для спілкування, успішного пошуку інформації з різних медіа, її свідомого сприйняття та критичного тлумачення, а також розрізняти реальність від її віртуальної симуляції, аналізувати владні відносини, особливості їх контролю [9, с. 8].

Академія української преси активно впроваджує тренінгові програми з медіаграмотності широкого спрямування. Важливим матеріалом є систематизований тренерський досвід О. Тараненко у програмах з медіаграмотності, зокрема, проекти та тренінги: «Програма медіаграмотності для громадян» у партнерстві Академії української преси, IREX та StopFake; Всеукраїнська програма «Медійна грамотність для людей поважного віку» ГО «Центр Поділля-Соціум»; програма тренінгів з підготовки тренерів з медіаграмотності Академії української преси за підтримки DW Akademie у Києві, Запоріжжі, Полтаві, Одесі та інших містах. Їхні мета і завдання полягають у покроковому формуванні усвідомленого споживання інформаційного продукту населенням України, а ще саме усвідомлення проблем, що травмують соціум та ставлять перешкоди критичному мисленню [17, с. 41]. Дослідниця пропонує комплекс вправ та завдань з формування навичок критичного мислення та медіаграмотності, розглядаючи основні проблеми сприйняття сучасною людиною медіа.

У лютому 2020 року Міністерство цифрової трансформації офіційно запустило національну онлайн-платформу з цифрової грамотності «Дія. Цифрова освіта» [7]. Це інноваційний спосіб навчання цифрових навичок за допомогою захопливих освітніх серіалів за участю експертів та зірок шоу-бізнесу, де є діалоги та жарти. За рік було створено 45+ освітніх серіалів із цифрової грамотності: «Базові цифрові навички», «Основи кібергігієни», «Електронний підпис», «Безпека

дітей в Інтернеті», «Про кібербулінг для підлітків» та інші. Окрім цього, вже створено дві тисячі офлайн-хабів цифрової освіти за рік (у планах ще додати більше чотирьох тисяч хабів). Громадяни можуть зручно знайти найближчий хаб на інтерактивній карті хабів цифрової освіти та пройти навчання з цифрової грамотності.

Окрім цього, функціонують у вільному доступі MediaSapiens – проєкт громадської організації «Детектор медіа», створений 2010 року за підтримки Internews Network, зокрема, допомагає розпізнавати маніпулятивні технології. Портал «Медіаосвіта і медіаграмотність» – інтерактивна платформа для спілкування медіапедагогів з метою сприяння відкритості та публічності процесів у медіаосвітньому середовищі. Media IQ – це комплексний інформаційно-освітній онлайн-проєкт з розвитку медіаграмотності. Громадянам пропонуються різні курси. «Медіаграмотність для громадян» – дистанційний навчальний курс, метою якого є надання базових знань у сфері медіа, ознайомити громадян з найпоширенішими видами маніпуляцій і пропагандою, надати базові інструменти перевірки інформації та критичного мислення. Курс «Новинна грамотність» має просвітницьку мету і спрямований на поширення медіаграмотності серед населення. Курс «Наука повсякденного мислення» розміщений на сайті Prometheus [13].

Як бачимо, роботи у напрямі медіаграмотності українців здійснюються активно та цілеспрямовано. Результати дослідження «Індекс медіаграмотності українців: 2020–2022» свідчать про зростання рівня медіаграмотності українців порівняно з показниками першої та другої хвилі дослідження 2020–2021 років [6]. Згідно з отриманими результатами, частка цільової аудиторії з вищим за середній рівнем показника зросла з 55% до 81%; середнє значення відповідного показника зросло до 5,9 бала у 2022 році (з 4,8 бала у 2020 році). Чим вищий освітній статус, тим вищий індекс медіаграмотності. За словами дослідників, визначення рівня медіаграмотності містив чотири категорії. За два роки частка аудиторії з високим рівнем компетентності зросла вдвічі в трьох суб-індексах загального рівня медіаграмотності: «розуміння ролі ЗМІ у суспільстві (із 45% до 72%); цифрової компетентності (із 49% до 64%); чутливості до спотвореного контенту (з 56% до 66%)» [6]. Відзначається зростання ролі інтернет-медіа. Опитані відзначають існування проблем дезінформації (61% порівняно з 57% у 2020 році). Також зросла кількість українців, які перевіряють інформацію на достовірність, – з 24% до 47%. Це свідчить про те, що аудиторія стає компетентною у перевірці та відстеженні фейкової інформації, має чутливість до маніпуляцій.

Дослідниця Т. Разводова визначає «медіаграмотність» як набір інструментів та технік, які допомагають розвинути здатність взаємодіяти з інформаційним простором, формуючи необхідні навички критичного мислення та аналізу медіаінформації [14, с. 357]. Відповідно, вона виділяє такі складові чинники медіаграмотності:

1. Мотиваційний складник – це осмислення власних комунікативних потреб, можливостей розвитку власних компетенцій, накопичення досвіду взаємодії з медіа.

2. Когнітивний складник – здатність аналізувати достовірність медіатекстів та безпосередню діяльність ЗМІ (містять такі концепти, як процес, контекст, медіатекст і медіарепрезентації).

3. Поведінковий складник – навички інформаційної гігієни, адекватна взаємодія з медіатекстами у різноманітних ситуаціях (здійснення пошуку інформації у різних медіаджерелах, вміння аналізувати конкретний медіатекст та виділяти концепти, досліджувати контекст подій, творче перекодування інформації).

4. Ціннісний складник – ставлення людини до змісту компетенції та об'єкта її застосування (взаємна конструктивність медіатекстів та реальності) [14, с. 358].

Німецькі дослідники Б. Шорб та У. Вагнер визначили три компоненти медіаграмотності, а саме знання, оцінка, дія [5, с. 53]. Відзначається необхідність уміння знаходити необхідну інформацію та відповідно її використовувати, стаючи активним громадянином та винахідником. Важливим при цьому є дотримання критичної дистанції між собою та доступними джерелами інформації (оцінка об'єктивності чи суб'єктивності інформації та конкретних ЗМІ). Щоб бути медіаграмотним, потрібно вміти розшифрувати медіаповідомлення (розуміти повідомлення та засіб), оцінювати, як повідомлення впливають на емоції, ідеї та поведінку, а також розумно та відповідально створювати медіа [20].

За визначенням ЮНЕСКО, інформаційна грамотність включає такі навички, як: формування інформаційних потреб; вибір джерел інформації; визначення місцезнаходження інформації; аналіз та оцінка якості інформації; організація, зберігання або архівування інформації; морально-етичне, ефективне та результативне використання інформації; створення та бажання обмінюватися новими знаннями [13].

Відповідно, медіаграмотність включає такі компоненти, як естетичні та творчі навички для інтерпретації медіаконтенту; інтерактивні навички для спілкування за допомогою ЗМІ у різних соціальних ролях; навички критичного аналізу для розуміння значення різних медіаконтентів, використовуючи різні аналітичні інструменти;

навички безпеки для знаходження виходу з різних ситуацій чи уникнення їх (захист особистої інформації зокрема).

Важливим є навчання навичок програмування, забезпечення власної конфіденційності та протистояння кіберзалякуванню, як і розпізнавання надійних джерел, вміння відрізнити фейк від правди, розуміння бізнес-моделі дії всіх видів ЗМІ.

Висновки. Протягом останніх років людина має доступ до надзвичайно великого розмаїття медіаджерел: цілодобові цикли новин, відео та аудіо, текстові повідомлення, подкасти, блоги, спеціалізовані вебсайти – все це тепер доступно, а на додаток ще й традиційні ЗМІ. Як бачимо, зростає роль інформаційного простору у суспільстві та відповідно виникає необхідність контролювати потоки інформації до свідомості для підтримки психологічного благополуччя людини та суспільства загалом.

Медіаграмотність розглядається як вміння використовувати інформаційно-комунікативну техніку відповідно до попередньо сформованих потреб, виражати себе та спілкуватися за допо-

могою медіазасобів, формувати запит та робити вибір джерел інформації, аналізувати й критично опрацьовувати емоції щодо сприйнятого тощо. Рівень медіаграмотності людини визначає її спроможність протистояти маніпуляціям у сфері медіа, що особливо актуально для нашої країни в умовах гібридної війни. Медіаграмотність виступає як свого роду оборонний спосіб від різноманітних інформаційних шкідливих подразників, що спри-яють медіатравмі.

Протягом останніх років проведено чимало системних заходів для підвищення медіаграмотності населення з метою протистояння інформаційній агресії та запобігання медіатравматизації. Однак необхідно постійно моніторити та перевіряти доцільність вибраних методів і способів на державному рівні з метою підвищення медіаграмотності населення, що формує перспективність майбутніх досліджень у цій сфері. Також важливими будуть подальші дослідження у розробці та впровадженні в навчальні заклади різних рівнів програм або спецкурсів для дисциплін із використанням відповідних сучасних Інтернет-ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анищенко Л. До питання профілактики медіатравматизації. Збірник статей Восьмої міжнародної науково-методичної конференції «Критичне мислення в епоху токсичного контенту». Київ : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2020. С. 282–286.
2. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навчальний посібник / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упор.: О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с.
3. Гуріна А. Медіаграмотність як життєво необхідна навичка в сучасному соціально-політичному та культурному просторі України. *Нова пед. думка*. 2017. № 4. С. 24–26.
4. Заріцька Н. Медіаграмотність у контексті забезпечення інформаційно-психологічної безпеки в умовах гібридної війни: результати теоретичного аналізу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*, № 4. 2020. С. 150–154. DOI: <https://doi.org/10.32782/psyvisnyk/2021.4.29>
5. Збірник статей Сьомої міжнародної науково-методичної конференції «Сучасний простір медіаграмотності та перспективи його розвитку». Київ : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2019. 435 с.
6. Індекс медіаграмотності українців: 2020–2022 (повна версія). Дослідження ГО «Детектор медіа». URL: <https://detector.media/infospace/article/210210/2023-04-18-indeks-mediagramotnosti-ukraintsiv-2020-2022-povna-versiya/>.
7. Іонан В. Цифрова грамотність українців. Які можливості планує створити Мінцифри у 2021 році. *НВ Бізнес* : інформ.-новин. сайт. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/shcho-robit-mincifri-osvitni-seriali-offaun-habi-testi-novini-ukrajini-50141070.html>
8. Коли новини роблять тільки гірше: що таке медіатравма та як їй зарадити? URL: <https://www.prostir.ua/?news=koly-novyny-roblyat-tilky-hirshe-scho-take-mediatravma-ta-yak-jij-zaradyty>
9. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) / за ред. Л.А. Найдьонової, М.М. Слюсаревського. Київ, 2016. 16 с.
10. Литвиненко О.В. Медіаграмотність громадян у контексті гібридних воєн: приклад України. *Молодий вчений*. 2018. № 3(1). С. 259–263.
11. Медіаосвіта. Медіапсихологія: Лабораторія психології масової комунікації та медіаосвіти ІСПП НАПН України. URL: mediaosvita.org.ua.
12. Медіаторчість в сучасних реаліях: протистояння медіатравмі. Збірник наукових праць / укладач Чаплінська Ю.С.; літ. ред. Н.Л. Дятел. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 210 с.

13. Медіаграмотність та медіаосвіта. URL: http://bibliografinform.blogspot.com/p/blog-page_80.html
14. Разводова Т. Медіаграмотність як основна компетенція сучасного педагога. Збірник статей Восьмої міжнародної науково-методичної конференції «Критичне мислення в епоху токсичного контенту». Київ : Центр вільної преси, Академія української преси. С. 356–360.
15. Солнишкіна А. Теоретичні та практичні аспекти застосування методів медіаграмотності й медіаосвіти в підготовці майбутніх соціальних працівників. *Соціологічні студії*, № 2(21), С. 68–78. DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2022-02-68-78>
16. Тараненко О. Тренінгові вправи з медіаграмотності як відповідь на сучасні виклики медіатравмування. *Сучасний простір медіаграмотності та перспективи його розвитку* : збірник статей VII міжнародної науково-методичної конференції. Центр Віл. преси, Акад. укр. преси. Київ, 2019. С. 420–427.
17. Тараненко О.В. Формування навичок з медіаграмотності як протидія медіатравмуванню. *Медіа-творчість в сучасних реаліях: протистояння медіатравмі* : збірник наукових праць. С. 41–43.
18. Шевченко Т., Ковтун В., Єрмоленко В. Розвиток медіаграмотності в Україні. Київ : ОБСЄ та Інтерньюз-Україна, 2021. 34 с.
19. MediaandInformationLiteracy:Need,Importance,Example.KnowledgeHut.URL:<https://www.knowledgehut.com/blog/learning/media-and-information-literacy>
20. Wadsworth L., Thompson A. Media literacy: a critical role for dietetic practice. *Can J Diet Pract Res*. 2005 Spring; 66(1): 30–36. DOI: 10.3148/66.1.2005.30

REFERENCES

1. Anyshchenko, L. (2020) Do pytannia profilaktyky mediatravmatyzatsii [On the prevention of media trauma]. Zbirnyk statei Vosmoi mizhnarodnoi naukovo-metodychnoi konferentsii «Krytychne myslennia v epokhu toksychnoho kontentu». Kyiv : Tsentr Vilnoi Presy, *Akademiia ukrainskoi presy*, 282–286 [in Ukrainian].
2. Hibrydna viina i zhurnalistyka. Problemy informatsiinoi bezpeky (2018) [Hybrid warfare and journalism. Problems of information security]: navchalnyi posibnyk / za zah. red. V. O. Zhadka; red.-upor.: O. I. Kharytonenko, Yu. S. Poltavets. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. 356 [in Ukrainian].
3. Hurina, A. (2017). Mediahramotnist yak zhyttievo neobkhidna navychka v suchasnomu sotsialno-politychnomu ta kulturnomu prostori Ukrainy [Media literacy as a vital skill in the contemporary socio-political and cultural space of Ukraine]. *Nova ped. dumka*. № 4. 24–26 [in Ukrainian].
4. Zaritska, N. M. (2022). Mediahramotnist u konteksti zabezpechennia informatsiino-psykholohichnoi bezpeky v umovakh hibrydnoi viiny: rezultaty teoretychnoho analizu [Media literacy in the context of ensuring information and psychological security in a hybrid war: results of theoretical analysis]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seriya : Psykholohiia*, (4), pp. 150–154. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.4.29> [in Ukrainian].
5. Zbirnyk statei Somoj mizhnarodnoi naukovo-metodychnoi konferentsii: Suchasnyi prostir mediahramotnosti ta perspektyvy yoho rozvytku. Kyiv : Tsentr Vilnoi Presy, *Akademiia ukrainskoi presy*, 2019. 435 [in Ukrainian].
6. Indeks mediahramotnosti ukraintsiv: 2020–2022 (povna versii) [Media literacy index of Ukrainians: 2020–2022 (full version)]. Dosldzhennia HO «Detektor media». URL: <https://detector.media/infospace/article/210210/2023-04-18-indeks-mediagramotnosti-ukraintsiv-2020-2022-povna-versiya/> [in Ukrainian].
7. Ionan, V. (2021). Tsyfrova hramotnist ukraintsiv. Yaki mozhyvosti planuie stvoryty Mintsyfyry u 2021 rotsi [Digital literacy of Ukrainians. What opportunities does the Ministry of Digital Transformation plan to create in 2021?]. NV Biznes: inform.-novyn. sait. Retrieved from: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/shcho-robit-mincifri-osvitni-seriali-oflayn-habi-testi-novini-ukrajini-50141070.html> [in Ukrainian].
8. Koly novyny robliat tilky hirshe: shcho take mediatravma ta yak yii zaradyty? [When the news only makes things worse: what is media trauma and how to help it]. Retrieved from: <https://www.prostir.ua/?news=koly-novyny-robyat-tilky-hirshe-scho-take-mediatravma-ta-yak-jij-zaradyty> [in Ukrainian].
9. Kontsepsiia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini (nova redaktsiia) (2016) [The concept of implementing media education in Ukraine]. / za red. L. A. Naidonovoi, M. M. Sliusarevskoho. Kyiv. 16 [in Ukrainian].
10. Lytvynenko, O. V. (2018). Mediahramotnist hromadian u konteksti hibrydnykh voien: pryklad Ukrainy [Media literacy of citizens in the context of hybrid wars: the case of Ukraine]. *Molodyi vchenyi*. № 3(1). 259–263 [in Ukrainian].
11. Mediaosvita. Mediapsykholohiia: Laboratoriia psykholohii masovoi komunikatsii ta mediaosvity ISPP NAPN Ukrainy [Media education. Media Psychology: Laboratory of Psychology of Mass Communication and Media Education of the Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]. Retrieved from: mediaosvita.org.ua [in Ukrainian].

12. Mediatvorchist v suchasnykh realiiakh: protystoiannia mediatravmi (2020) [Media creativity in modern realities: confronting media trauma]. Zbirnyk naukovykh prats. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. 210 [in Ukrainian].
13. Mediahramotnist ta mediaosvita [Media literacy and media education]. Retrieved from: http://bibliografinform.blogspot.com/p/blog-page_80.html [in Ukrainian].
14. Razvodova, T. (2021). Mediahramotnist yak osnovna kompetentsiia suchasnoho pedahoha [Media literacy as the main competence of a modern teacher]. *Zbirnyk statei Vosmoi mizhnarodnoi naukovo-metodychnoi konferentsii «Krytychne myslennia v epokhu toksychnoho kontentu»*. Kyiv : Tsentr vilnoi presy, Akademiia ukrainskoi presy. 356–360 [in Ukrainian].
15. Solnyshkina, A. (2022). Teoretychni ta praktychni aspekty zastosuvannia metodiv mediahramotnosti y mediaosvity v pidhotovtsi maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv [Theoretical and practical aspects of using methods of media literacy and media education in the training of future social workers]. *Sotsiolohichni studii*, 2(21), 68–78. DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2022-02-68-78> [in Ukrainian].
16. Taranenko, O. (2019). Treninhovi vpravy z mediahramotnosti yak vidpovid na suchasni vyklyky mediatravmuvannia [Training exercises on media literacy as a response to modern challenges of media trauma]. *Suchasnyi prostir mediahramotnosti ta perspektyvy yoho rozvytku : zb. st. VII mizhnar. nauk.-metod. konf. Tsentr Vil. presy, Akad. ukr. presy. Kyiv. 420–427* [in Ukrainian].
17. Taranenko, O. V. (2020). Formuvannia navychok z mediahramotnosti yak protydiia mediatravmuvanniu [Formation of skills in media literacy as a counteraction to media trauma]. *Mediatvorchist v suchasnykh realiiakh: protystoiannia mediatravmi*. Zbirnyk naukovykh prats. 41–43 [in Ukrainian].
18. Shevchenko, T., Kovtun, V., Yermolenko, V. (2021). Rozvytok mediahramotnosti v Ukraini [Development of media literacy in Ukraine]. Kyiv : OBSIe ta Interniuz-Ukraina, p. 34 [in Ukrainian].
19. Media and Information Literacy: Need, Importance, Example. KnowledgeHut. Retrieved from: <https://www.knowledgehut.com/blog/learning/media-and-information-literacy>
20. Wadsworth, L., Thompson, A. (2005). Media literacy: a critical role for dietetic practice. *Can J Diet Pract Res. Spring*; 66(1): 30–36. DOI: 10.3148/66.1.2005.30